

DE KORENWÒÛF, *CRICETUS CRICETUS*

I. EEN EERSTE VERKENNING

Ed.J. Gubbels, Jos.E. Gubbels, Sonja L.M. Gubbels-Broers & Leo. A.M. Backbier,
Eijkerstraat 42, 6269 BN Margraten

In de loop van 1991 constateerden leden van de Zoogdierenwerkgroep van het Natuurhistorisch Genootschap dat er nog maar weinig waarnemingen van Hamsters (*Cricetus cricetus* L.) werden gemeld. Gezien de achteruitgang van de populatie die al eerder door LENDERS & PELZERS (1986) was geconstateerd, moest voor een inkrimping van het areaal en een verdere verlaging van de dichtheden worden gevreesd. Vandaar dat werd besloten om een grootschalige Hamster-inventarisatie in gang te zetten.

Vooruitlopend daarop bezochten de auteurs in juli en augustus van 1992, na de graanoogst, steekproefsgewijs een aantal akkers in het gebied Mergelland-West. Het accent van dit veldonderzoek lag in de streek rond het kerkdorp Margraten. Er werd geen enkele Hamsterburcht gevonden. In de zomer van 1993 werd opnieuw gezocht. Hierbij werden, op 1 augustus, ten noorden van Margraten de eerste burchten gevonden. Na dit positieve resultaat werd besloten de strategie te wijzigen en alle energie te besteden aan het nauwgezet inventariseren van het gebied rond de betreffende akker. Voor zover dat binnen de beschikbare tijd haalbaar was, werden alle graanakkers, direct na de oogst, in banen van vijf à tien meter breedte afgelopen op zoek naar burchten. Op ongeveer de helft van de geïnventariseerde akkers was na de oogst het stro op rollen blijven liggen. Daardoor werd een deel van het bodemoppervlak aan het zicht onttrokken. Het is aan te nemen dat hierdoor een deel van de aanwezige burchten niet werd gezien.

HAMSTERBURCHTEN

Hamsters leven solitair. Bij het maken van een burcht beginnen ze met het graven van een pijp die schuin, onder een hoek van ongeveer 45 graden, de grond ingaat. Zodra het dier op voldoende diepte zit maakt het horizontale zijgangen en een nestkamer. Vanuit de zijgangen worden één of meer pijpen loodrecht omhoog gegraven. De vrijkomende grond wordt via de schuine gang naar buiten afgevoerd.

De meest eenvoudige burchten bestaan uit een schuin aflopende gang (een looppijp),

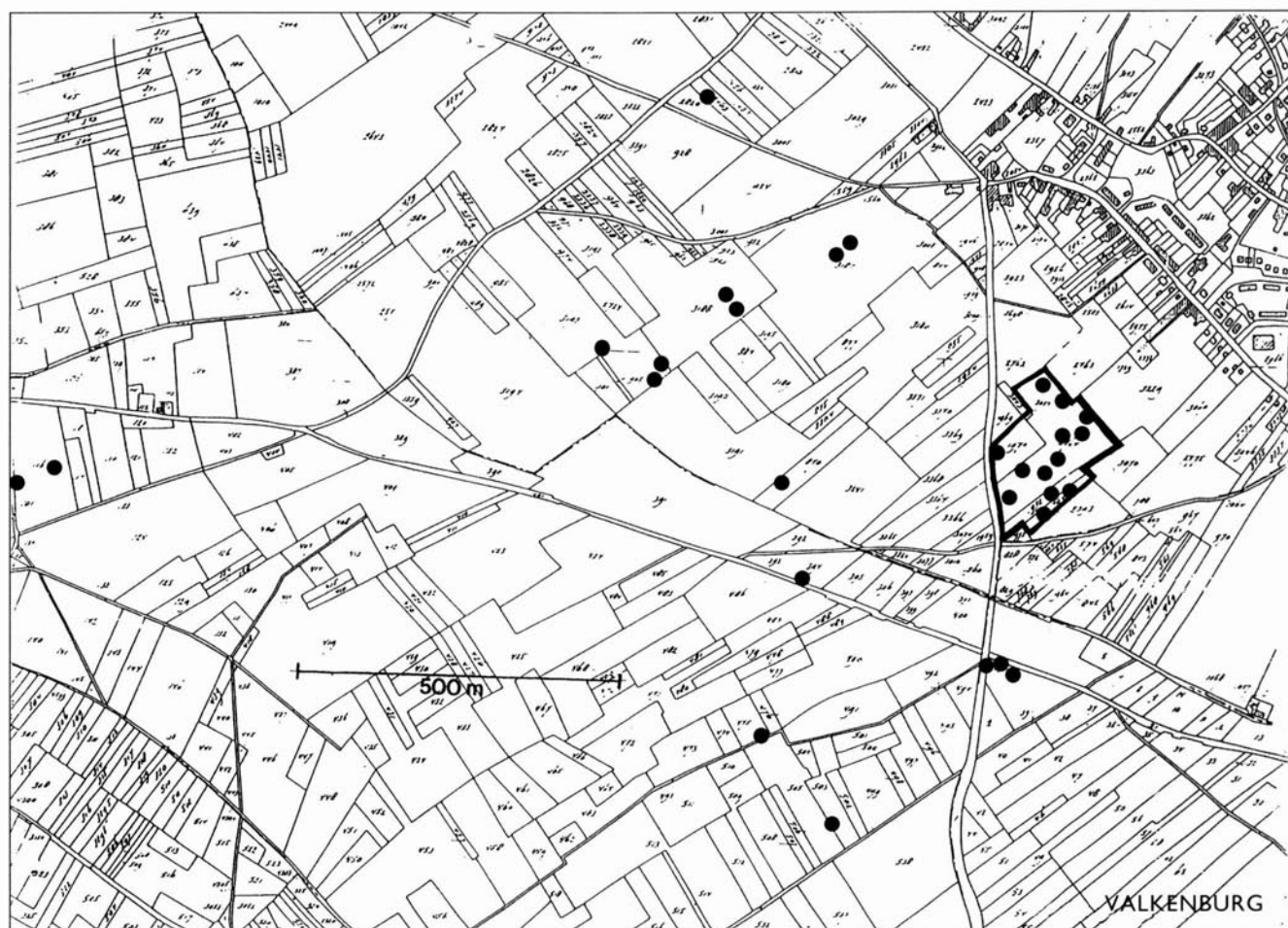
waarvoor een hoop naar buiten gewerkte aarde ligt, en één of twee verticale gangen (de valpijpen), die zichtbaar zijn als een rond gat in de grond. De diameter van de pijpen bedraagt zes tot tien centimeter, afhankelijk van de leeftijd (de grootte) van de Hamster en van de mate waarin de pijp is gebruikt.

In de literatuur vinden we uitvoerige verslagen van onderzoek naar de omvang en de structuur van de Hamsterburchten (EISEN-TRAUT, 1928; KRAMER, 1956; HAMAR, et al, 1959; GRULICH, 1981). Het meest gedetailleerde overzicht geeft GRULICH (1981), die 60 burchten heeft uitgegraven en opgemeten

in Oost-Slowakije. Hij geeft tevens een overzicht van 14 burchten uit het Bezirk Halle in de voormalige DDR die door EISEN-TRAUT (1928) werden beschreven.

GRULICH (1981) laat zien dat Hamsterburchten voortdurend in bewerking zijn. Het dier begint met het maken van een looppijp. Deze kan enige tijd als vluchtpijp in gebruik blijven, voordat er een "echte" burcht van wordt gemaakt met een nestkamer en één of meer valpijpen.

Naarmate de burcht langer in gebruik is, wordt ze verder uitgebouwd. Er ontstaan nieuwe gangen, valpijpen, nestkamers en voorraadkamers. Er wordt niet bij elke graaf-

FIGUUR 1. Verdeling van de gevonden Hamsterburchten (●) in het gebied ten noorden van Margraten. Kadastrale kaart 1:5000 (verkleind).

activiteit grond naar buiten gewerkt. Er vinden ook "interne" verbouwingen plaats waarbij nieuwe gangen worden gegraven en met de vrijkomende grond oude gangen en kamers worden opgevuld.

In de literatuur wordt melding gemaakt van burchten met twee of meer looppijpen. Soms zal het gaan om van oorsprong afzonderlijke burchten die in de loop van de jaren "aan elkaar vast zijn gegroeid". Het kan echter ook om één burcht gaan waarvan de bewoner om enigerlei reden een nieuwe insteek heeft gekozen.

Tijdens veldinventarisaties vinden we niet altijd het volledige beeld van de burcht. Doordat de looppijp in onbruik en vervallen is geraakt, of doordat ze tijdens de oogst door de landbouwmachines werd dichtgeschoven, kan het gebeuren dat we uitsluitend valpijpen vinden. Indien de kleur van de uitgeworpen aarde afwijkt van de kleur van de bovengrond, kunnen we vaak nog herkennen waar zich de looppijp ongeveer bevond. Het komt ook voor dat we alleen maar een looppijp vinden. Soms gaat het om een

vluchtpijp, het begin van een burcht, die om wat voor reden dan ook nooit werd afge maakt. Het kan ook een verder ontwikkelde burcht zijn waarvan de valpijpen onvindbaar zijn geworden.

RESULTATEN

Bij de inventarisatie van half juli tot eind september 1993 werd ongeveer vijfenzeventig hectare graanakker onderzocht. Het was in die periode niet mogelijk om percelen met aardappelen, bieten en maïs te bekijken omdat de planten de bodem volledig bedekten en de percelen niet toegankelijk waren zonder al te grote schade toe te brengen aan het gewas.

Later in het jaar waren de velden te nat. In de maïspcelen werden alle sporen van dierlijk leven uitgewist door de zware oogstmachines die de bovengrond volledig tot bagger bewerkten. De percelen met bieten en aardappelen werden niet meer bekeken omdat de

methodiek van het rooien het bij voorbaat zinloos maakt om na de oogst nog burchten te zoeken.

De eerste Hamsterburchten werden gevonden op een perceel van twee-en-een-halve hectare groot waarop, naar later bleek, in totaal 13 burchten voorkwamen. Dit perceel ("het Hamsterveld") werd tot centrum voor verdere inventarisatie-inspanningen gekozen. Er werd besloten om alle daarvoor in aanmerking komende percelen rond het betreffende veld nader te bekijken.

Omdat de graanoogst nog in volle gang was moesten telkens nieuwe prioriteiten worden gesteld. Per dag werd bepaald welke de dichtstbijzijnde akkers waren die voor inventarisatie in aanmerking kwamen. Op deze wijze werd een cirkelvormig gebied met een straal van anderhalf à twee kilometer bekeken. De intensiteit nam daarbij van binnen naar buiten af.

In totaal werden 30 burchten gevonden (zie figuur 1) waarvan er 23 duidelijke sporen van bewoning (gebruik) vertoonden. De verde-

TABEL 1. Aantallen loop- en valpijpen per burcht en de op 5 centimeter afgeronde diepten van de valpijpen.

Burcht nr.	Aantal looppijpen	Aantal valpijpen (diepte in cm)								Totaal		
		30	35	40	45	50	55	60	65	Loop	Val	Som
1	1									1	0	1
2	0	1	1	1						0	3	3
3	1									1	0	1
4	2									2	0	2
5	2	1		2						2	3	5
6	0				1					0	1	1
7	1	1				1				1	2	3
8	1									1	0	1
9	2		1	1					2	2	4	
10	3	1		1					1	3	3	6
11	1					1				1	1	2
12	1									1	0	1
13	1		1							1	1	2
14	0			3	1					0	4	4
15	1			1						1	1	2
16	1	1								1	1	2
17	1			2	1					1	3	4
18	0					1				0	1	1
19	1									1	0	1
20	0					2	1			0	3	3
21	1								1	1	1	2
22	1	1		1	1						2	3
23	1									1	0	1
24	1			1					1	1	2	
25	1									1	0	1
26	2									2	0	2
27	1									1	0	1
28	0	1								0	1	1
29	0	1								0	1	1
30	2			1						2	1	3
Totaal	30	8	2	13	5	5	1	0	2	30	36	66

ling van de burchten over het landschap was, zoals uit de kaart moge blijken, in het geheel niet "toevallig". Als we voor het gehele inventarisatie-gebied een schatting moeten maken lijkt het redelijk om te stellen dat er hooguit 4 burchten per vierkante kilometer (100 hectare) voorkomen. Voor het "Hamsterveld" stellen we een dichtheid vast van 5 burchten per hectare.

In tabel 1 wordt een overzicht gegeven van de karakteristieken van de gevonden Hamsterburchten. De diepte van de valpijpen werd met een rolmaat bepaald. Elke meting werd tenminste eenmaal herhaald en er werd zorgvuldig op toegezien dat er geen overschattingen van de diepte plaatsvonden door het buigen van het metalen meetlint. De diepte van de valpijpen, zoals die hier werd bepaald, bestaat uit de echte pijpdiepte plus de hoogte van de gang waar de pijp in uit komt.

De gemiddelde valpijpdiepte bedraagt in ons onderzoek ruim 40 centimeter.

We kunnen hier een vergelijking maken met de resultaten van GRULICH (1981). Hij bepaalde de maximale diepte van de uitgegraven burchten. Voor het totaal van 74 burchten kwam GRULICH (1981) op een gemiddelde diepte van 80 centimeter. Hierbij moet worden aangetekend dat een twintigtal burchten dieper was dan 1 meter en daarmee op indicatie van LENDERS (1981) tot de categorie "winterburchten" moet worden gerekend. Laten we deze buiten beschouwing dan resteren er 54 burchten met een gemiddelde diepte van 55 centimeter. Onder de aanname dat valpijpen op elk willekeurig diepteniveau in de burcht kunnen beginnen, stellen we vast dat onze resultaten in lijn zijn met de bevindingen van GRULICH (1981).

We kunnen ook nog naar de gemiddelde aantallen loop- en valpijpen per burcht kijken. In ons onderzoek bedroegen deze aantallen respectievelijk 1,00 en 1,20. GRULICH (1981) scoorde per uitgegraven burcht 0,97 looppij-

pen en 1,18 valpijpen. Laten we weer de burchten dieper dan 1 meter buiten beschouwing dan wordt dit 1,07 looppijpen en 0,72 valpijpen.

Dit lage gemiddelde aantal valpijpen per burcht kan te maken hebben met de dichtheid van de populatie. Zowel GRULICH als EISENTRAUT, wiens resultaten door GRULICH (1981) werden verwerkt, deden hun onderzoek in populaties met een aanzienlijk hogere dichtheid dan waar wij mee te maken hebben. Daardoor kan het aantal "in aanbouw zijnde" burchten aanzienlijk hoger geweest zijn dan bij ons.

CONCLUSIES EN DISCUSSIE

Voor wie veldinventarisaties naar Hamsterburchten uitvoert komt onvermijdelijk de vraag of een tweetal pijpen wel of niet tot dezelfde burcht behoort. GRULICH (1981) geeft ons hier een aanwijzing. Bij de 74 uitgegraven en door hem beschreven burchten kwam het vier maal voor dat de grootste afstand tussen twee pijpen meer dan vier meter bedroeg (4,10 m; 4,30 m; 5,40 m; 6,30 m). In alle gevallen was deze grootste afstand tussen pijpen in ons materiaal vier meter of minder. De kleinste afstand tussen twee aldus gedefinieerde burchten bedroeg twintig meter of meer.

Ondanks dat kunnen er gereide twijfels zijn over bijvoorbeeld de "burcht" die uit slechts twee looppijpen bestond met een tussenafstand van vier meter precies. Er werden rond deze pijpen nergens valpijpen gevonden en het is zeer wel denkbaar dat het om twee afzonderlijke burchten of vluchtpijpen gaat. Voor het totaalbeeld maakt dit echter niets uit. Het primaire doel van de inventarisatie was het opsporen van activiteiten van Hamsters.

Op grond van de diepte-maten van de gevonden burchten moeten we vaststellen dat het hier onverkort om "zomerburchten" gaat. In de literatuur (onder andere PETZSCH, 1950) wordt aangegeven dat de Hamster's winters een diepere burcht maakt onder zijn zomerburcht. Deze winterburchten zouden tot een diepte van twee meter of meer gaan terwijl zomerburchten tot een diepte van hooguit één meter onder het maaiveld komen. GRULICH (1981) beschrijft een aantal van deze diepe burchten.

In de Nederlandse literatuur zijn, tot nu toe, geen winterburchten gemeld. VAN MOURIK (1962) neemt aan dat ze in Nederland, vanwege het milde klimaat, niet voorkomen en ook LENDERS (1981) is deze opvatting toegevoegd.

De hier gepresenteerde resultaten geven geen aanleiding deze conclusies ter discussie te stellen. Blijft wel de vraag, in hoeverre onze zomerwaarnemingen enig uitsluitsel zouden kunnen geven omtrent de burchttypen die 's winters worden gebruikt.

Het meest boeiende resultaat van deze inventarisatie is de merkwaardige verdeling van de burchten in het landschap. In het kader van een effectieve bescherming van de Hamster zouden we willen weten welke de ecologische factoren zijn die ertoe bijgedragen hebben dat de dichtheid aan burchten op dat ene perceel zo hoog kon worden.

Vooralsnog kunnen we slechts speculeren. Het betrof een perceel wintergerst dat werd ingezaaid in oktober 1992, na het oogsten van de zomertarwe. Het gaat daarbij om een vruchtopvolging die ook op andere percelen in het onderzochte gebied wordt toegepast. Wellicht dat de iets geringere ploegdiepte of het gebruik van stalmest in plaats van drijfmest bepalend waren. Mogelijk speelt de aanwezigheid van aangrenzende weilanden en ruigten een doorslaggevende rol. We kunnen er slechts naar raden.

Van de dertien burchten op dat ene veld vonden we er twee in de ruigte op de perceelsgrens, met looppijpen die schuin in de richting van het aangrenzende weiland gingen.

Het ligt voor de hand om te veronderstellen dat de dieren die deze burchten bewonen het komende ploegseizoen ongeschonden zullen overleven. Daarmee zijn nog geen uitspraken gedaan over de overlevingskansen voor de andere Hamsters op het perceel. Verder onderzoek zal ons moeten leren hoe de Korenwòof er tot nu toe in is geslaagd het moderne grondgebruik te overleven.

DANKWOORD

Wij zijn de familie R.Franssen-Spronck uit Sibbe zeer erkentelijk voor hun enthousiaste reactie op de aanwezigheid van de Korenwòof in hun percelen en maken dankbaar gebruik van de toestemming om de ontwikkelingen op hun "Hamsterveld" op de voet te volgen.

SUMMARY

THE COMMON HAMSTER

1. A PRELIMINARY EXPLORATION

Based on the limited number of observations of the Common Hamster, *Cricetus cricetus* (Linnaeus 1758), it had recently been supposed that a further substantial decline of the species is in progress. Therefore, an extensive study was started to determine the ecological characteristics of this species in the province of Limburg.

This paper describes 30 hamster burrows located to the north of the village of Mar-graten. Within an area of ca. 10 km² we

searched for burrows in 75 hectares of barley and wheat fields, after the crops had been harvested.

Some characteristics of the burrows were compared with the findings published by Grulich (1981). Special attention was paid to the distribution of the burrows within the area. One field of 2½ hectares, which had born a crop of winter barley, yielded 13 burrows, while the whole of the remaining area searched showed only 17 burrows. For the time being, we have to accept that we are unable to come up with clear answers to the questions to be posed.

LITERATUUR

- EISENTRAUT, M., 1928. Über die Baue und den Winterschlaf des Hamsters (*Cricetus cricetus* L.). Zeitschrift für Säugetierkunde, Bd. III : 172-208.
- GRULICH, I., 1981. Die Baue des Hamsters (*Cricetus cricetus*). Folia Zoologica 30 : 99-116.
- HAMAR, M., FELICIA THEISS & D. MARIN, 1959. Recherches sur l'air géographique, l'écologie et la lutte contre le Hamster (*Cricetus cricetus* L. (1758)) dans la République populaire Roumaine. Analele Institutului de Cercetări Agronomice, seria C 27 : 199-212.
- KRAMER, F., 1956. Über die Winterbaue des Hamsters (*Cricetus cricetus* L.) auf zwei getrennten Luzerneslägen. Wiss. Univ. Halle Math.-Nat. R. 5 : 673-682.
- LENDERS, A., 1981. De Hamster, een nieuwe emigrant in de Roerstreek. Roerstreek '81. Jaarboek H.V.R. 13 : 33-51.
- LENDERS, A. & E. PELZERS, 1986. Distribution of the common hamster (*Cricetus cricetus* L.) in the Netherlands. Zeitschrift für Säugetierkunde 51 : 90-96.
- MOURIK, W.R. VAN, 1962. De Hamster, *Cricetus cricetus* (L.) in Nederland. Rijksinstituut voor Veldbiologisch Onderzoek ten behoeve van het Natuurbehoud, Bilthoven, Nederland, 56 pp. plus bijlagen.
- PETZSCH, HANS, 1950 (2de druk 1952). Der Hamster. Die neue Brehm-Bücherei Nr. 21, Leipzig, 56 pp.

KORTE MEDEDELINGEN

NME-PRIJS 1993

Voor de derde maal is de Natuur en Milieu Edukatie Prijs uitgereikt. Deze prijs wordt elk jaar uitgereikt aan mensen, zowel individueel als samenwerkend als groep, die zich vrijwillig hebben ingezet voor natuur en milieuedukatie in de provincie Limburg. De prijs wordt uitgegeven door het Dagblad De Limburger en het IVN Limburg en bedraagt f 2500,-. De prijs is reeds uitgereikt aan de heren Douwe Tasma en Jo Beisman, beiden al jarenlang werkzaam binnen het natuur en milieu gebeuren en meer speciaal in kringen van het IVN. In een stijlvolle plechtigheid op vrijdag 29 april

j.l. in de gebouwen van De Limburger te Maastricht werd de prijs voor 1993 uitgereikt aan Jan Hermans uit Linne voor zijn vele en verdienstelijke werk. De heer Hermans was blij verrast en in zijn dankwoord benadrukte hij het grote belang dat hijzelf hecht aan het zo vroeg mogelijk betrekken van jongeren bij het werken voor en in de natuur. Ook de heer Kockelkorn van de Universiteit Twente, die de bij de prijsuitreiking horende lezing verzorgde gaf duidelijk aan hoe belangrijk dit werk is. Zijn betoog was waterdicht en werd door de aanwezigen met aandacht gevolgd. De juryvoorzitter deed mee dat het voor de jury elk jaar een karwei is om uit de vele

geschikte kandidaten één aan te wijzen. Alle aangemelde kandidaten voor de prijzen 1991, 1992 en 1993 zullen elk jaar opnieuw bij de overwegingen van de jury betrokken worden, zodat deze mensen of groepen niet elk jaar weer aangemeld hoeven te worden. Maar nieuwe aanmeldingen worden graag ontvangen, immers de jury kan ook niet alles weten. Aanmeldingen kunnen altijd gedaan worden bij de directie van De Limburger te Maastricht. Vermeldt dan wel NME-prijs 1994 op de enveloppe en stuur de aanmelding naar het Dagblad De Limburger, t.a.v. de heer N. Wolfs, postbus 1056, 6201 MK Maastricht.